

«ЧУДО НАД ВІСЛОЮ» ТА «ДИВО ПІД ЗАМОСТЯМ»



Микола ПАШКОВЕЦЬ

старший викладач Інституту післядипломної освіти Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

Пашковець Микола. «Чудо над Віслою» та «диво під Замостям»

У статті висвітлюються маловідомі сторінки спільної боротьби українців і поляків проти більшовицької Росії 1920 року, розгрому Червоної армії під Варшавою і значення оборони українцями фортеці Замостя для перемоги поляків на Віслі.

Ключові слова: радянсько-польська війна, Варшавський договір, армія УНР, оборона Замостя, Симон Петлюра, Юзеф Пілсудський.

Пашковець Николай. «Чудо над Вислой» и «диво у Замостья».

В статтє освещаеться малоизвестные страницы общей борьбы украинцев и поляков против большевистской России в 1920 году, разгром Красной армии под Варшавой и значение обороны украинцами крепости Замостья для победы поляков на Висле.

Ключевые слова: советско-польская война, Варшавский договор, Армия УНР, оборона Замостья, Симон Петлюра, Юзеф Пилсудский.

Pashkovets Mykola. «Miracle on the Vistula» and «Miracle in Zamosc»

The article highlights the little-known pages of joint Ukrainian and Polish struggle against Bolshevik Russia in 1920, defeating the Red Army near Warsaw and value Ukrainian defense fortress Zamosc for the victory of the Poles on the Vistula.

Keywords: Soviet-Polish War, Warsaw Pact, the UPR army, defense Zamosc, Simon Petliura Jozef Pilsudski.

У серпні 2011 року минає 91 рік, відколи в 1920 році від 13 до 20 серпня наступ червоної Москви на Європу не вдався внаслідок поразки радянського маршала Тухачевського і його армій під Варшавою. На підваршавських полях зазнав краху червоний похід на Берлін та Париж і остаточно було поховано мрії про світову революцію. Ці події збіглися із римо-католицьким святом Успенія Пресвятої Богородиці. Тому саме в цей день ще від часів II Речі Посполитої (з перервою в епоху ПНР) відзначається День польського війська.

Але не сама Польща в 1920 році зупинила й розбила большевицькі орди: разом із польським військом на величезному фронті від Східної Пруссії до румунського кордону билась також і армія Української Народної Республіки, чесно виконуючи умови Варшавського договору та продовжуючи в нових обставинах боротьбу за волю і державність України бодай над Дніпром.

По справжньому дієвий військовий союз на той час міг зродитися в результаті дружніх взаємин між Польщею і Україною, адже обом державам загрожувала перспектива їх

завоювання новоявленою Російською імперією, яка постала в образі більшовицької Росії.

Тому закономірною була співпраця, єдність і бойове побратимство українців і поляків в боротьбі за свободу, що проявилася під час спільного походу на Київ під проводом Голови Директорії і Головного отамана військ УНР Симона Петлюри і Начальника Польської держави Юзефа Пілсудського, здійсненого на основі військової конвенції, підписаної 24 квітня 1920 року, і яка передбачала спільну боротьбу українців і поляків проти більшовиків. З цього приводу Симон Петлюра у відозві до українського народу говорив: «Народе український! Спільною боротьбою заприятелених армій – української та польської – ми виправимо помилки минулого, а кров, пролита вкупі в боях проти давнього історичного ворога – Московщини, яка зруйнувала колись Польщу і занастила Україну, освятить нову добу заприятелених відносин українського та польського народів».

Пілсудський відповів: «Відбувається боротьба за нашу і вашу свободу проти спільного ворога. Я переконаний, що порозуміння між Українською і Польською республіками принесе славу і добробут обом народам». ... Від імені Польщі проголошую: «Хай живе вільна Україна!»

Розбивши більшовиків спільно з поляками, уряд УНР повернувся на рідну землю і постановою від 17 травня 1920 року анулював закони Радянської України і закони денікінського уряду та відновив чинність законів УНР. Цей факт спростовує поширене в радянській історіографії твердження щодо «польської окупації» України, та начебто перебування уряду УНР в «обозі політики Польщі».

Проте Пілсудський недооцінив мілітарної сили більшовиків і не надав достатньої уваги зміцненню як своєї армії, так і української. Червона армія 5 червня 1920 року, прорвавши фронт на ділянці Канів-Біла Церква, перейшла в контрнаступ, завдала поразки 3-й польській армії і примусила

Юзеф Пілсудський і Симон Петлюра



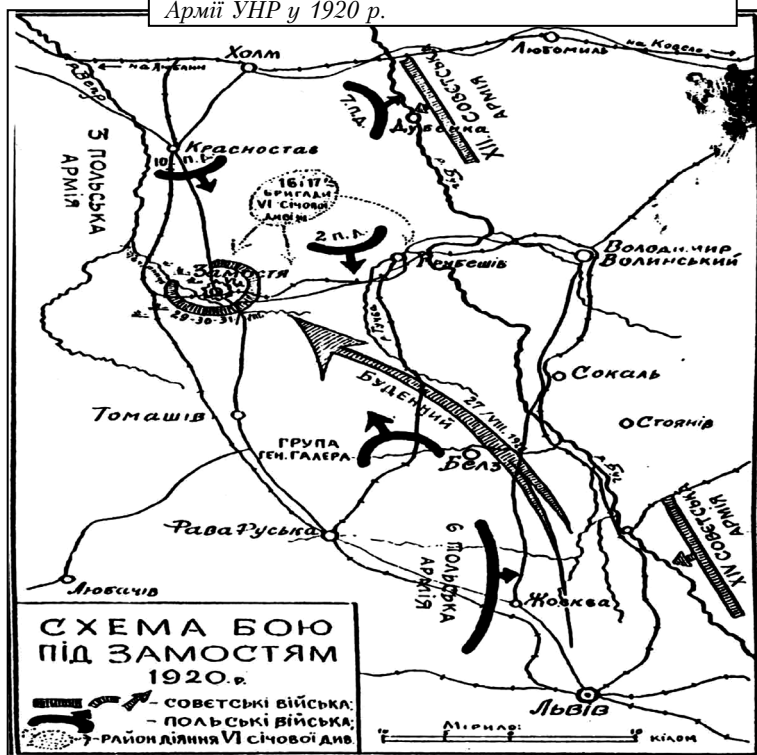
українсько-польські війська до відступу. 10 червня Київ знову опинився в руках більшовиків. В той час найкращі частини Червоної Армії (кавалерія Будьонного) діяла на пограниччі Галичини й Волині, після прориву фронту біля Рівного. Самовпевненість Будьонного була така, що він стверджував: «Дайте мені 5 мільйонів кавалерії, і я здобуду Нью-Йорк».

В цей же час, разом з 6-ю польською армією, армія УНР успішно боролася аж до кінця липня на лінії ріки Збруч. Успішним був бій 25 липня Окремої кінної дивізії в районі села Сидорова над Збручем, в якому українська кіннота розгромила кінну та піхотну бригади червоних. Лише відступ польських військ, що ставив її в небезпечне положення, змушував українську армію теж відступити на захід, на територію Галичини.

Армія УНР досить міцно утримувалася на позиціях понад Дністром, загрожуючи тилам більшовиків.

У липні 1920 року командувач Західного фронту Червоної Армії Михайло Тухачевський видав сумнозвісну директиву (за духом аналогічну директиві «1896» видану 12 (25) червня 1916 року командуванням Південно-Західного фронту російської армії), якою наказував наступати на Польщу. «Дорога до світової пожежі веде через труп Польщі», – твердив Тухачевський. Більшовики рвалися через Польщу до Німеччини та в Угорщину, де хотіли підняти комуністичні повстання. Згідно з планами більшовиків, щойно відроджена Польща мала стати однією з провінцій комуністичної

Оборона Замостя 6 Січовою стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р.



імперії. Тому 16 серпня червона армія форсувала Західний Буг на фронті 6-ї польської армії, що змусило українську армію 18 серпня відійти за Дністер.

6-та стрілецька дивізія армії УНР під командуванням генерала Марка Даниловича Безручка (це була мала, але досвідчена, вишколена в тяжких боях і патріотично налаштована армія) та два неповні полки і два бронепотяги польської армії в середині серпня вели героїчну оборону Замостя, відбиваючи шалені атаки Першої кінної армії Будьонного чисельністю понад 16 тисяч чоловік. Будьонний, потерпівши перед тим поразку під Львовом, отримав завдання маневром через Замостя-Люблін прорватися до Варшави.

На відрізку фронту біля Замостя, оборонна акція українців була цілком успішною: вони відтягнули ворожі сили з інших частин фронту, а сам фронт не був прола-

маний на такому важливому відтинку, який планувався червоним командуванням як вступ Червоної Армії до Угорщини і Румунії. Саме через ці обставини з цього відтинку фронту більшовицькі сили не могли прийти на допомогу своїм військам під Варшаву.

Отже ця затримка більшовицьких військ під Замостям загородила шлях Будьонному на Варшаву і виявилася для червоної армії фатальною. Тут, під Замостям, в урочищі Комарів відбулася найбільша битва кавалерії 20-го століття. Зазнавши численних втрат і не здобувши міста, Будьонний відійшов на схід у напрямку Володимир-Волинського. Вказані події дозволили війську Пілсудського перегрупуватися і підготуватися до оборони Варшави. Саме тоді 6-та дивізія під командуванням генерала Безручка нанесла смертоносний фланговий удар військам Тухачевського. Дивізія Безручка першою прорвала фронт і український генерал фактично став рятівником польської

столиці. Це дало змогу військам Пілсудського відбити наступ Тухачевського фактично на порозі Варшави і врятувати польську державність. Війська Західного фронту більшовиків почали відступати вже 17 серпня. 18 серпня 1920 року, перейшовши у наступ українсько-польська армія відкинула більшовиків, які поспішно відступали на схід. 19 серпня польські війська зайняли Брест, а 23 серпня – Білосток. Зупинити цей наступ більшовики були уже не в змозі. Польки охрестили цей успіх, як «Чудо над Віслою», хоч – коли вже мова йде про чудеса – то було це в одночасі і як «Диво під Замостям». Ця битва увійшла в список 18 найбільш видатних переломних битв в світовій історії.

Напередодні цих подій активно проводилася «більшовизація» Польщі на відвоєнованих Червоною Армією землях Наддніпрянщини і східної Львівщини (30% території східної Галичини) створюється маріонеткова Галицька соціалістична радянська республіка (проголошена 15 липня 1920 року на чолі з Галицьким ревкомом Затонським). Характерно при цьому те, що більшовики не приєднали зайняті червоною армією на західному березі Збруча українські землі до УРСР (принцип «поділяй і владарюй» діяв і тут).

В кінці липня на території етнічної Польщі були створені вже польські червоні ревкоми, а в Білостоку – Тимчасовий польський ревком (уряд червоної Польщі), в якому першу скрипку грав Фелікс Дзержинський. Але створення радянської Польщі і радянської Галичини було зупинене.

Тепер, з висоти нашого часу ми можемо з гордістю сказати, що в 1920 році українські і польські війська врятували Європу від більшовицької зарази, не давши можливості Москві організувати військову інтервенцію на Захід з метою втілення в життя своїх несусвітніх планів світової революції. Правда слід зазначити, що і польська, і українська держави поки що небагато зробили для того, щоб гідно вшанувати українсь-



Могила генерал-хорунжого армії УНР Марка Даниловича Безручка на варшавському кладовищі «На Волі».

ких героїв польсько-більшовицької війни. Говорячи про внесок українців у польську перемогу над більшовиками у 1920 році, історик Олександр Колянчук сказав: «Це був величезний вклад, на жаль, він не був оцінений, як і до сьогодні не є оцінений, про цей вклад не відомо в Польщі, тим більше в Україні».

Історична довідка. Потерпівши поразку під Варшавою, більшовицькі лідери Москви не відмовились від ідеї світової революції, але для цього їм була потрібна світова війна. Ленін говорив, що як тільки ми будемо мати достатньо сил щоб знищити весь капіталізм, то ми негайно візьмемо його за горло. Тому, попри рішення Версальського договору, Москва допомогла відродитись німецькій військовій машині та прийти до влади Гітлера.

Москві потрібний був німецький фашизм, який би розпочав війну в Європі проти своїх сусідів, а потім Радянський Союз втрутився б у війну на певному етапі, «звільняючи» Європу від коричневої чуми. Тому Сталін, через канали Комінтерну, об'явив головними ворогами соціал-демократів, назвавши їх «врагами пролетариата, более опасными, чем явные приверженцы грабительского капитализма» і дає вказівку німецьким комуністам створювати коаліцію з партією Гітлера !!!

Сталін зрозумів, що Гітлер є та людина яка йому потрібна і яка може йому розв'язати нову світову війну, що дасть можливість розпочати світову революцію.

На повторних виборах партія Гітлера хоч і зайняла перше місце, але не набрала більшості. Результати голосування були такими: партія Гітлера отримала 11 млн. 705 тис.

голосів або – 47%; партія Соціальних демократів 7 млн. 231 тис. голосів або – 29%; Комуністична партія 5 млн. 971 тис. голосів або 24%.

Виходячи з цього факту Микола Ворогиленко підсумовує: «Як ми бачимо по результату голосування доля Німеччини (як тепер ми вже знаємо і всього світу) була в руках комуністів. По логіці речей, населення в Німеччині і ведучи світові політики вважали, що мусила бути створена коаліція між комуністами та Соціальними демократами, які разом набирали 53% та мали право формувати уряд. Як результат цього партія Гітлера і він сам, зникли б з політичної арени Німеччини і світу назавжди. Без Гітлера початок Другої світової війни був би не можливий, або відклався б до тих пір, коли Сталін розпочав би Другу світову війну самостійно. Але тоді хід світової історії пішов би в зовсім іншому напрямку і з іншими героями та антигероями.»

Ось таким побитом Гітлер при допомозі радянських та німецьких комуністів прийшов до влади! А згодом вони розв'язали Другу світову війну.

14 вересня 1920 року українські війська форсували Дністер в районі Городниці, а



18 вересня армія УНР перейшла Збруч. Пройшовши протягом трьох діб понад 110 кілометрів українська армія поставила всю 14-у більшовицьку армію у катастрофічне становище.

В цей час фронт проходив за 150 кілометрів від Києва. Самі польські військові визнавали, що тоді можна було переслідувати розбиті більшовицькі війська аж до Москви і переслідування це могло б кінчитися повним погромом противника. Але польське командування пішло на підписання 12 жовтня 1920 року угоди примирення між Польщею і Радянською Росією, умови якого затвердив наступного року Ризький мирний договір.

Проте національна честь вимагала від української армії продовження збройної боротьби проти більшовицьких орд, але вже без польської підтримки. Ще впродовж 12 днів армія УНР вела безперервні бої. Про героїзм українських вояків свідчать переможні кінні бої під Сидоровим та Снитківим, бій під Чорним Островом, 15 тисяч полонених червоноармійців, майже повне знищення 4-х піших бригад більшовиків, 25-ї Башкирської кінної бригади дивізії Котовського. Останній свій бій Армія УНР провела 21 листопада 1920 року, який увінчався героїчною звитягою кіннотників Мазепинського полку, що відбивав атаки, вдесятеро більшої за чисельністю кінноти Котовського. Мазепинський полк останнім перейшов Збруч. Тут же героїчно закінчив свій бойовий шлях бронепотяг «Кармелок», вистрілявши в лави ворожої кінноти останні набой, зірвався з кручі, не давшись в руки ворогові.

Саме ці битви перекрили шлях більшовикам на Європу. «Петлюра був той, хто заступив советсько-московській імперії дорогу до влади над світом, здержавши початково-розгонову силу московського большевизму», – писав учасник національно-визвольної боротьби Ю. Артюшенко.

Немає сумніву в тому, що саме завдяки взаєминам Петлюри і Пілсудського територія Польщі (зокрема Західної України) стала

місцем порятунку численних емігрантів з України: членів уряду, вояків і старшин української армії та їх сімей. Однак дії польської сторони знову ж таки можна розцінювати як чергову зраду свого союзника – України.

В своїй історії Польща колись сама зазнала такої ж фатальної для неї підступної зради в дружбі. Після перемоги у битві під Віднем 11 вересня 1683 року об'єднаними польсько-австрійсько-німецькими військам, якими командував польський король Ян III Собеський, над військами Османської імперії, польсько-австрійська дружба тривала не довго. Австрійський фельдмаршал герцог Лотарингський Карл V, який напередодні Віденської битви разбив при Бизамберзі, в 5 кілометрах на північний схід від Відня, військо провідника повсталих угорців Імре Текелі, якого турки признали королем Верхньої Угорщини (нинішня східна Словаччина і північно-східна Угорщина), почав усіляко принижувати роль Яна Собеського і польського війська в перемозі над османами. Хоча ні сам Собеський, ні Річ Посполита від спасіння Австрії нічого суттєвого не виграли, але ця перемога поклала початок зародженню майбутньої Австрійської імперії (1804–1867), яка вплинула на падіння Речі Посполитої. Адже Габсбурги в 1772 і 1795 роках взяли активну участь в першому і третьому поділі Речі Посполитої, результатом чого ця держава зникла з політичної карти Європи.

Сама ж Польща в Ризі 18 березня 1921 року фактично продовжила кривдну традицію Андрусова 1667 року, коли єдине доти тіло України розділили навпіл польсько-російським ножем. 18 березня 1921 року це було зроблено повторно і тими ж виконавцями. Рішення Пілсудського була продиктована передусім тогочасними державними інтересами своєї країни. Короткозорі це були інтереси для подальшої долі Польщі.

Згідно Ризького мирного договору східний кордон Речі Посполитої проліг уздовж Збруча, залишаючи полякам Галичину та

Парад Війська Польського у Львові. Світлина з архіву Центру досліджень визвольного руху



Західну Волинь. Більшовики були готові віддати більше. Однак поляки розуміли, що тоді українська меншість у польській державі стала б занадто чисельною і асимілювати її було б неможливо.

Свого часу, деякі автори приписували кредит за перемогу під Варшавою шефові французької військової місії, що тоді перебувала в Польщі, генералові Вейганові. Він від того відмовився, але сказав такі на той час пророчі слова: «Так, Польща – дозрілий овоч для четвертого і останнього розподілу» (до того часу було три розподіли Польщі у XVIII столітті).

Не пройшло й 19 років, як Вейганові слова здійснилися внаслідок пакту Ріббентропа–Молотова (23 серпня 1939 року). Польща стала об'єктом поділу між імперіалістичними хижаками з втратою державного суверенітету. А цього могло б не трапитися, якби Польща дотрималася союзниць-

ких угод з Україною. Та все ж взаємини Петлюри і Пілсудського та спільна боротьба українців та поляків 1920 року проти червоної чуми може стати тим історичним досвідом, який нарешті зближить два братніх народи і породить між ними взаємну довіру. Адже ця боротьба не була марною. Сам Симон Петлюра у промові на останній нараді проводу УНР на рідній землі 26 листопада 1919 року відзначав: «Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісною, ми показали світові, що Україна є, що й народ живе і бореться за своє право, за свою свободу і державну незалежність».

Короткочасний союз з поляками, хоч і дав можливість продовжити збройну бо-

ротьбу регулярним фронтом у 1920 році, під тиском Росії і на вимогу Антанти був розірваний. Захистивши собою Європу від навали більшовиків, армія УНР не отримала жодної підтримки.

Досвід історії показав, що окупація Росією України принесла останній не тільки національне і соціальне поневолення, а й розвіяла всі ілюзії щодо допомоги з боку російської демократії. Жодні компроміси з окупаційною владою є неприпустимі і вбивчі для нації, які б позірні поступки вона не робила в національному питанні, які б соціальні блага вона не обіцяла народові.

Після радянсько-польської війни в 1921 року Ліга Націй, слідуючи пунктам прем'єр-міністра Великобританії Девіда Ллойд Джорджа, пішла на поступки голові Комітету політичної еміграції Костю Левицькому (колишньому очільникові уряду ЗУНР) та погодилася визначити міжнародно-правовий статус Галичини в 1922 році. Але не зважаючи на це політична автономія краю була ліквідована – Галицький крайовий сейм та Крайовий Виділ (місцевий бюджет) були скасовані.

З березня 1920 року в офіційному діловодстві було запроваджено термін «Малопольска Вєходня» і заборонено вживання назви Західна Україна. Також замість етно-

німу «українець» ввели стародавнє визначення часів Речі Посполитої – «русін», «руські» та «русінські».

Для ізоляції та перевиховання «небезпечних українців» з ОУН в 1934 р. було створено концтабір для політичних в'язнів у містечку Береза-Картузька (тепер смт. Береза у Білорусі). Одним із найперших його в'язнів був Дмитро Грицай – майбутній генерал УПА і шеф Головного Військового Штабу УПА. Серед відомих в'язнів табору були Роман Шухевич, Іван Климов та багато інших. Концтабір планувався як тимчасовий (на один рік), проте вигідність його існування забезпечила діяльність концтабору до кінця Другої Речі Посполитої.

Для ізоляції найнебезпечніших існувала монастир-тюрма Святий Хрест (Свенти Кжиж, 1884–1939). Сюди на довгочасне ув'язнення відправили в 1936 році Степана Бандеру та Миколу Лебедя.

Отже Україна не мала постійних друзів, але в Україні, на жаль, є і досі постійні вороги. Тому бажаючих визискувати з нас і тепер хоч відбавляй. Правда поляки, на основі незаперечних історичних фактів, поступово переконуються в тому, що запорукою безпеки та процвітання наших держав є щира дружба між польським та українським народами. Тому і поляки і українці

бережуть пам'ять про тяжке братерство по зброї 1920 року. Сотні видатних полководців та державних діячів УНР поховані у православної частині міського цвинтаря «Воля» у Варшаві, в тому числі покоїться тут і творець «Дива під Замостям» генерал-хорунжий Марко Безручко, поруч із могилою свого друга генерала Всеволода Змієнка.

Мабуть тут доречно буде процитувати уривок з вірша Олени Теліги:



Поляки бережуть пам'ять про тяжке братерство по зброї 1920 року.

Над могилою вашою тиша і спокій,
Та по рідному краю – зловіщі вогні.
І піти по слідах ваших скошених кроків
Рвучко тягнуться сотні окрилених ніг.

Симон Петлюра писав, що «наша вірність тим ідеям, за які голови поклали незабутні лицарі збройної боротьби за українську державність з часів 1917–1920 років, буде найкращою пошаною до світлої пам'яті їх, до великого чину їхнього життя...».

Немає сумнівів, що завдяки запеклій боротьбі УНР проти більшовиків змогли утвердити свою самостійністю прибалтійські держави: Фінляндія, Естонія, Латвія і Литва. Завдяки тому, що більшовики були ослаблені війною з УНР та повстаннями в Україні, змогла закріпити свою державність і Польща.

Історія національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 років переконливо доводить, що єдиним гарантом

збереження власної державності та запорукою її існування є власні національні збройні сили. Цього повчального історичного уроку ми не повинні ніколи забувати і не покидати віри у велике майбуття нашої України.

Голова Директорії і Головний отаман військ Української Народної Республіки Симон Петлюра висловлював цю віру такими словами: «Ти переможеш. Великий Народе Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування могутньої держави України, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної матері – України. Минуть жажливі криваві роки боротьби, і невинна праця синів твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній Самостійній Україні».

ДЖЕРЕЛА

1. Литвин С. Петлюра і Пілсудський: спільний похід на Київ 1920 року // Воєнна історія. – № 2(50), 2010. – С. 4–19.
2. Грицак П. Битва 1920 року – «чудо над Віслою. / сайт <http://blog.i.ua/community/629/688279/>
3. Мельник І. Чудо над Віслою завдяки українцям (80-річчя Варшавської битви та оборони Замостя) / сайт http://postup.brama.com/000815/136_9_1.html.
4. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Т. 1. – Нью-Йорк : УВАН у США, 1956.
5. Литвин С. Формування національної самосвідомості студентів у процесі вивчення історичної доби національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 років. / сайт http://otherreferats.allbest.ru/history/00080488_0.html.
6. Аргюшенко Ю. Події і люди на моєму шляху боротьби за державність. 1917–1966. – Торонто : На чужині, 1966.
7. Ігор Дерев'яний. Польська окупація Західної України в 1918-1939 роках. Як це було / сайт <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/3/21714/>.